

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2024.3.1>

Бородін Євгеній Іванович,

доктор історичних наук, професор,

директор Навчально-наукового інституту державного управління

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 000-0002-7331-5981

Баштанник Оксана Віталіївна,

кандидат політичних наук, доцент,

доцент кафедри історії та політичної теорії

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0003-4067-3261

ДИХОТОМІЯ ПРАВОВИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ОСНОВ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЯК ФЕНОМЕН СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

DICHOTOMY OF LEGAL AND POLITICAL BASIS OF STATE POWER REALIZATION AS A PHENOMENON OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

У статті доведено, що розуміння дихотомії між політичними та правовими основами державної влади є критичним для забезпечення балансу між ефективністю управління та дотриманням законності. Обґрунтовується особлива значущість державної влади, зумовлена її ключовою роллю у розподілі суспільних ресурсів порівняно з політичною владою. Досліджується реформування структури реалізації владних відносин як фундаментальна основа трансформації системи публічного управління, що сприяє якісному оновленню управлінських процесів. Обґрунтовано, що реформування структури реалізації владних відносин є важливою основою здійснення трансформацій в системі публічного управління загалом, що сприяє переведенню управлінських процесів на якісно новий рівень функціонування в умовах системних викликів. Наголошено, що для досягнення цієї мети необхідно здійснити ґрунтовний аналіз засадничих принципів та суперечностей реалізації державної влади в системах управління, які впливають з її політико-правової природи, та визначити можливості гармонізації таких принципів.

Метою статті є дослідження взаємозв'язків між інститутами суспільного управління, що формуються в умовах сучасного державотворення під впливом дихотомії правових та політичних засад реалізації державної влади як феномену публічного управління. Визначено, що раціональне функціонування держави залежить від здатності знаходити баланс між політичною волею та правовими обмеженнями, із одночасним забезпеченням ефективності, стабільності та легітимності влади. У результаті проведеного дослідження встановлено, що зниження гостроти політико-правової дихотомії реалізації державної влади в системі публічного управління сучасної суверенної держави можливе завдяки реальному визнанню, закріпленню і дотриманню прав і свобод людини і громадянина як фундаментальних цінностей у процесі здійснення демократичного врядування.

Встановлено, що система нормативно-правових актів, що складають зміст законодавства національної держави, має базуватися, а за умов необхідності – трансформуватися на основі відповідності світовим стандартам гарантування прав і свобод людини і громадянина, суспільної довіри до інституцій державної влади, та держави загалом як центрального інституту політичної системи. У такому контексті має значення не лише політична відповідальність посадових осіб або загалом інституцій системи публічного управління, але також і громадян, політична воля яких визначається джерелом влади в більшості держав сучасного світу. Саме громадяни мають підтримувати інституції влади та політичні сили, які гарантують їм дотримання своїх прав і свобод. Доведено, що політико-правова дихотомія реалізації державної влади є важливою характеристикою

сучасних демократичних держав, а розуміння цієї дихотомії дозволяє подолати складність та суперечливість процесів публічного управління, а також знайти баланс між політичними інтересами та правовими нормами.

Ключові слова: державна влада, дихотомія, інституції влади, легальність, легітимність, політична система, публічне управління.

The article argues that understanding the dichotomy between the political and legal foundations of state power is critical to ensuring a balance between governance effectiveness and legality. The special significance of state power is justified due to its key role in the distribution of public resources compared to political power. The reformation of the structure of power relations implementation is studied as a fundamental basis for the transformation of the public government system, which contributes to the qualitative renewal of government processes. It is substantiated that reforming the structure of power relations implementation is an important basis for the implementation of transformations in the public government system in general, which contributes to the transfer of government processes to a qualitatively new level of functioning in conditions of systemic challenges. It is emphasized that in order to achieve this goal, it is necessary to carry out a thorough analysis of the fundamental principles and contradictions of the implementation of state power in government systems, which arise from its political and legal nature, and to determine the possibilities of harmonizing such principles.

The purpose of the article is to study the interrelationships between institutions of public administration, which are formed in the conditions of modern state formation under the influence of the dichotomy of legal and political foundations of the implementation of state power as a phenomenon of public administration. It was determined that the rational functioning of the state depends on the ability to find a balance between political will and legal restrictions, while simultaneously ensuring the effectiveness, stability and legitimacy of the government. As a result of the conducted research, it was established that the reduction of the political-legal dichotomy acuteness of state power implementation in the public administration system of a modern sovereign state is possible due to the real recognition, consolidation and observance of the rights and freedoms of man and citizen as fundamental values in the process of democratic governance.

It has been established that the system of normative legal acts that make up the content of national state legislation should be based, and if necessary, transformed on the basis of compliance with global standards of guaranteeing the rights and freedoms of man and citizen, public trust in institutions of state power, and the state in general as a central institute of the political system. In this context, not only the political responsibility of officials or institutions of the public administration system in general is important, but also of citizens, whose political will is determined by the source of power in most states of the modern world. It is citizens who must support government institutions and political forces that guarantee their rights and freedoms. It has been proven that the political-legal dichotomy of the state power realisation is an important characteristic of modern democratic states, and understanding this dichotomy allows overcoming the complexity and contradictions of public administration processes, as well as finding a balance between political interests and legal norms.

Key words: state power, power institutions, legality, legitimacy, dichotomy, political system, public administration.

Постановка проблеми. Феномен влади залишається одним із центральних об'єктів дослідження у суспільних науках протягом всієї історії розвитку політико-правових вчень, й одночасно виступає змістом сучасної науки державного управління. Державна влада, як суспільний феномен, наділена особливою значущістю поряд із владою політичною, оскільки в рамках її реалізації детермінуються принципи та особливості державотворення, досягаються цілі реалізації функцій держави, відбувається основний розподіл ресурсів у суспільстві, отже, такі процеси потребують додаткового громадського контролю. Реформування структури реалізації владних відносин є важливою основою здійснення трансформацій в системі публічного управління в цілому, що сприяє виведенню управлінських процесів на якісно новий рівень функціонування. Водночас, для забезпечення конституційно-правових засад державного управління необхідно проаналізувати фундаментальні основи і протиріччя здійснення державної влади, що безпосередньо закладені в її

політико-правовій природі, та встановити можливість їх гармонізації.

Дихотомія правових та політичних основ державної влади формалізує: баланс між ефективністю управління та дотриманням законності; розмежування сфер впливу права і політики в державному управлінні; режим стримувань та противаг у системі державної влади, запобігає надмірній концентрації повноважень; гнучкість у прийнятті рішень, враховуючи як правові норми, так і політичну доцільність; захист прав громадян через правові механізми, навіть при зміні політичного курсу; забезпечення легітимності влади через поєднання політичного довіри та правової відповідальності; створення основи для розвитку демократичних інститутів та процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що визначена проблематика розглядалася зарубіжними вченими, перш за все, М. Вебером, Д. Хелдом, Дж. Стеффеном та ін., але нас цікавить в першу чергу науковий обшир вітчизняних наукових інтересів. Влада як право-

вий і політичний феномен досліджується такими українськими вченими як В. Ладиченко, Н. Юсків, Ю. Кононенко, С. Джолос, О. Дегтяр, О. Непомнящий та ін. Легітимність, як більш дискусійний предмет аналізу в контексті загальної проблеми, вивчається такими вітчизняними дослідниками як Т. Кравченко, О. Коваль, О. Радченко та ін. Суперечності щодо легальності і легітимності влади, особливо в контексті реалізації державної влади є предметом наукових пошуків таких українських вчених як О. Назаренко, Г. Бережанський, В. Ковальчук та ін. Разом з тим, необхідно більш поглиблено дослідити механізми виникнення та утвердження дихотомії політичних та правових засад в суспільних відносинах, а також можливості врегулювання такого роду суперечностей в рамках системи публічного управління.

Метою статті виступає дослідження взаємозв'язків між інститутами суспільного управління, що формуються в умовах сучасного державотворення під впливом дихотомії правових та політичних засад реалізації державної влади як феномену публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою проведення даного дослідження є дихотомічний аналіз реалізації владних відносин в системі публічного управління як складовій частині політичної системи суспільства, що базується на певних загальнологічних передумовах. «Дихотомія (від грецьк. – розтинання навпіл) – у загальному значенні – поділ цілого на дві частини; в логіці – поділ за ознакою суперечності. ... Дихотомічний поділ застосовується перш за все на початкових етапах наукового дослідження, коли необхідно виділити множину предметів, які цікавлять дослідника і яким притаманна якась ознака» (Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 157-158). Використання такого роду вихідних методологічних основ спонукає не лише до виокремлення сутнісних протиріч у предметі наукового аналізу, але також до пошуку можливостей їх розв'язання на сучасному етапі розвитку науки державного управління. Тривалий час до осмислення аналітичної сутності дихотомічного методу був поширеним підхід, який описує О. Бакун: «західні мови та спосіб мислення часто представляють світ як дихотимізований абсолютизм, що складається з антитегічних понять та ідей і не включає в себе жодних альтернатив. Деякі вчені вважають, що сприйняття світу в контексті бінарних опозицій за своєю природою викликає та посилює нерівні відносини між об'єктами» (Бакун, 2012, с. 120). Проте, на сьогодні більшістю вчених поділяється інший підхід щодо

того, як застосування дихотомічного аналізу має впливати на розвиток наукового знання, концептуальні структури якого не позбавлені внутрішніх методологічних суперечностей. «Важливою особливістю дихотомічного методу є те, що кожна дихотомія (опозиція) висловлює основне протиріччя в розумінні категорії, тим самим, позначає постійний процес розбудови її семантичного простору» (Шамне, 2016, с. 555).

У контексті аналізу феномену дихотомії правових і політичних основ державної влади в системі публічного управління слід реалізувати більш розгорнуте вивчення проблеми, ніж може здаватися на перший погляд. Найчастіше науковці окреслюють досліджувану ситуацію як співвідношення, взаємовплив або конфлікт легальності та легітимності, підтвердженням чому є значна кількість наукових праць в українському дослідницькому просторі правової, політичної науки, науки державного управління. Інтерес до цієї проблематики зріс в Україні і у широкого загалу – у період інституціонально-політичної кризи 2004-2005 рр. та внесення змін до Конституції щодо трансформації форми правління на парламентсько-президентську республіку.

Втім, явища легальності і легітимності є більш багатомірними і вимагають відповідної дослідницької уваги, як і їх взаємовплив, що може мати позитивний, негативний або конфліктний характер. Відзначимо, що явище легальності не обмежується відповідністю нормам права як законодавства, а вказує також на право як цінність, що має загальнолюдський, гуманістичний вимір. Згідно традиції правового позитивізму в загальній юриспруденції, статус законних прав зазвичай походить з інших правових норм або джерела права (The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2023). Втім, як підкреслює у дисертаційному дослідженні з філософії права В. Савенко, «закон, який є насамперед актом законодавця, незважаючи на його ефективність як форми правотворення, за своєю суттю є суб'єктивним вираженням права» (Савенко, 2017, с. 11). Ф. Хофман звертає увагу на ідеологічний контекст ведення дискусії щодо витоків права і зазначає, що «у найбільш поширеному сенсі «цінність прав» зазвичай асоціюється із західним ліберальним каноном, у рамках якого права, по суті, сприймаються як формулювання набору цінностей у формі індивідуальних прав по відношенню до публічної влади» (Hoffmann, 2023, р. 199). Українська дослідниця О. Гришук, аналізуючи відповідний аспект філософії конституційних цінностей, робить висновок, що «цінність права виступає особливим соціальним

феноменом, тісно пов'язаним з історичним розвитком ідеї прав людини: права кожної особи на свободу, рівність та справедливість, які впливають із соціальної природи особистості» (Гришук, 2019, с. 90).

Легітимність як, у широкому сенсі, суспільна підтримка реалізації влади тягне за собою проблему відповідальності за дотримання проголошеного політичного курсу, тобто політичної відповідальності. Сучасні німецькі вчені К. Вайснер та Ф. Харфст в контексті дослідження проблеми концептуалізації поняття легітимності відзначають, що «легітимність є ключовим поняттям у політичній науці, яке пов'язане з фундаментальними питаннями політики, державним устроєм і політичним курсом – відносинами між правителями та керованими, властивостями політичної системи, її демократичною якістю, верховенством права та результатом її політики» (Wiesner & Harfst, 2022). Однак, вони також звертають увагу на те, що «в академічному середовищі не досягнуто консенсусу щодо концептуального та емпіричного ядра легітимності, воно все ще є предметом дискусій» (Wiesner & Harfst, 2022). На нашу думку, такого роду ядром легітимності може бути легітимність державної влади, яку О. Коваль визначає як «прийняття влади населенням держави, довіра до неї, визнання права суб'єкта державної влади керувати соціальними процесами. Легітимність державної влади знаходить своє відображення в суспільній свідомості і пов'язана з комплексом очікувань від державної влади стану захищеності, безпеки, стабільності, економічного добробуту» (Коваль, 2018, с. 82). Таким чином, суспільна підтримка надає певний кредит довіри інституціям державної влади, але вимагає втілення в життя декларованих гарантій, несення деякого типу політичної відповідальності. Відтак, можливо погодитись із аргументацією Ю. Мельника, який відзначав, що «найбільшу роль у забезпеченні стабільності демократії відіграють інститути політичної відповідальності в системі вищих органів державної влади та їх збалансованість як елементів системи стримувань і противаг. На сучасному етапі державотворчих процесів в Україні це питання є викликом, ціннісним орієнтиром розвитку публічного управління» (Мельник, 2020, с. 12). Комплексне і стисле визначення політичної відповідальності надає Г. Малкіна – як «виду соціальної відповідальності, який полягає у відповідності дій індивідів, соціальних та організаційних спільнот як суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади» (Малкіна, 2011, с. 8).

Якщо між всіма вказаними вимірами легальності і легітимності спостерігається позитивний взаємозв'язок, то можливо говорити про максимально відповідний сучасним світовим правовим і політичним стандартам процес здійснення управлінських відносин. Система законодавства базується на цивілізованих правових засадах, в рамках яких найвищою правовою цінністю є права і свободи людини і громадянина. Як акцентують В. Добіжа та О. Колесник, «верховенство права означає не просто формальну законність, яка забезпечує регулярність і послідовність дій для досягнення демократичного порядку, а й справедливість, засновану на визнанні та повному прийнятті найвищої суспільної цінності – людської особистості» (Добіжа & Колесник, 2022, с. 101). Аналізуючи поле даної проблематики, Л. Рябовол констатує, що на сьогодні «право розглядається не суто як система регулювання суспільних відносин, а як феномен сучасної цивілізації» (Рябовол, 2019, с. 31). При цьому вчена підкреслює, що умовою реалізації ціннісного потенціалу права є визнання права як цінності усіма суб'єктами права (серед яких особливий статус мають органи державної влади), а також на рівні суспільства загалом (Рябовол, 2019, с. 35).

Також, за умов позитивного взаємозв'язку правових і політичних основ державної влади, політичний курс реалізації державної і політичної влади в різний спосіб підтримується значною частиною населення, а політичні лідери і державні діячі (що може бути поєднуваними посадами) визнають свою відповідальність перед своїми виборцями і суспільством в цілому. На нашу думку, особливої актуальності для України це набуде у період повоєнного відновлення, коли інституціям державної влади під час здійснення управління необхідно буде враховувати наслідки трансформаційних процесів в українському соціумі. Н. Кононенко у даному контексті звертає увагу на розвиток громадянського суспільства останніх років в Україні, «що продемонструвало під час війни фантастичну мобілізацію та створило унікальний волонтерський рух, та буде максимально ефективним у повоєнний час у таких питаннях, як концентрація на адвокації реформ, сприяння відновленню всіх демократичних процедур та процесів після завершення військових дій; активне формування нової культури дискурсу всередині країни» (Кононенко, 2023, с. 81). Оскільки в системі державного управління нашої країни наявні складові, які потребують подальшого вдосконалення, то взаємодія органів державної влади зі структурами громадянського

суспільства щодо реалізації цього може бути достатньо продуктивною. Як пише Б. Толен, «розуміння політики з етичної точки зору чесноти означає, що політичну відповідальність слід розуміти як чесноту (або дещо, що схоже на чесноту). Це означає, що її можна навчитися і розвивати» (Tholen, 2018, р. 31). В сучасній науці державного управління обґрунтованим є підхід, за якого встановлюється, що «саме поєднання громадянського лідерства та державної влади може сприяти досягненню синергетичного ефекту в політичній і соціально-економічній діяльності. Тільки такий громадянський ефект здатний змусити органи державної влади проводити необхідні для населення реформи і приймати доцільні політичні рішення» (Бородін, 2018, с. 21).

Як показує історія, в дійсності далеко не завжди можливо спостерігати настільки позитивну конгруентність одночасно, що, втім, як джерело конфлікту інтересів може бути рушійною силою подальших соціально-політичних трансформацій. Наприклад, норми законодавства частково втрачають релевантність до нових типів соціальних, економічних, політичних та ін. відносин, що розвиваються після трансформації політичного режиму. Наприклад, до прийнятого уже за часів набуття незалежності Україною Закону України «Про політичні партії в Україні» № 2365-III від 05 квітня 2001 р. лише у 2015 р. було внесено зміни щодо заборони утворення і діяльності політичних партій, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки (Про політичні партії в Україні, 2001). Втім, позитивним можливо назвати той факт, що це все ж було зроблено, так само як і визначено деякі досить значущі аспекти політичної відповідальності для посадових осіб до Закону України «Про очищення влади» № 1682-VII від 16 травня 2014 р.. Зокрема, у даному законі вказано, що: «очищення влади (люстрація) здійснюється з метою недопущення до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані, в тому числі, на підживлення основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини» (Про очищення влади, 2014).

Також, національне законодавство може не в повній мірі відповідати правовим стандартам, що прийняті цивілізованою світовою спільнотою за основоположні, наприклад міжнародні та європейські стандарти захисту прав людини. Для

подолання цієї проблеми урядовцями можуть розроблятися різноманітні стратегії, з-поміж яких в Україні в першу чергу слід назвати Стратегію реформування державного управління України на 2022-2025 рр. В документі відзначається, що її метою є «побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду. ... Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ця Стратегія ґрунтується на спільних цінностях, а саме: дотриманні демократичних принципів, верховенстві права, належному врядуванні» (розпорядження Кабінету Міністрів України, 2021). Окрім цього, у контексті адаптації законодавства України до світових стандартів врегулювання комерційної діяльності варто відзначити прийняття Верховною Радою України Закону України «Про лобіювання» № 3606-IX від 23 лютого 2024 р. (введення в дію якого відбудеться 01 січня 2025 р.). У законодавстві незалежної України лише у 2024 р. вперше у вітчизняній практиці було надано визначення лобіюванню як діяльності, що здійснюється з метою впливу (спроби впливу) на об'єкт лобіювання (суб'єкт правотворчої діяльності) в комерційних інтересах бенефіціара (за винагороду, що отримується прямо або опосередковано, та/або з оплатою фактичних витрат, необхідних для її здійснення) або у власних комерційних інтересах особи та стосується предмета лобіювання (нормативно-правовий акт) (Про лобіювання, 2024).

Слід зазначити, що зниження суспільної підтримки не обов'язково свідчить про критичний статус легітимності певного інституту державної влади, особливо враховуючи відголоски патерналізму, характерні для суспільної свідомості посттоталітарних чи пост-авторитарних держав. Звісно, якщо подібна ситуація фіксується протягом тривалого періоду часу, то все ж обґрунтовано видається необхідність перегляду результатів функціонування інституту на відповідність нормативним актам щодо його діяльності, положенням програми дій чи тезам політичного курсу. Інакше виборці чи громадськість в цілому будуть схилитися до наміру вимагати більш конкретних відповідей на свої запити або наполягати на понесенні політичної чи навіть правової відповідальності конкретними посадовими особами. У проєкті Закону України «Про політичну відповідальність в Україні» № 6286 від 09 квітня 2010 р. вона визначається як «особливий вид соціальної відпо-

відальності, що полягає у легітимному застосуванні політичних і правових санкцій до суб'єктів політики, визначених цим Законом, що настає за порушення ними політичних норм, узятих на себе політичних зобов'язань» (Про політичну відповідальність в Україні (проект), 2010). Втім, даний законопроект так і не був прийнятий, як досі також чітко не визначено нормативний статус політичних посад в системі державного управління – попри всю проведену законодавцями у цьому спрямуванні роботу із внесення відповідних змін до різних законів України. А. Баламуш та Н. Добровольська звертають увагу на такі проблемні аспекти адміністративно-правового статусу службовців, що займають політичні посади в органах виконавчої влади як, наприклад, те, що повноваження, які закріплюються за політичними посадами в органах виконавчої влади, потребують наявності відповідних адміністративно-правових форм і механізмів їх реалізації (адміністративно-правовий статус службовців, що посідають політичні посади); а також, у службовців, що обіймають політичні посади відсутня дисциплінарна відповідальність, а тому до структури їх адміністративно-правового статусу не входить юридична відповідальність (Баламуш & Добровольська, 2021, с. 25).

Отже, конфліктний характер взаємовпливу легальності і легітимності є порівняно релевантним станом структури владних відносин, оскільки в таких умовах зберігається і може бути активованим потенціал трансформації існуючої системи публічного управління в державі у напрямі її вдосконалення. Оскільки формальні виміри легальності і легітимності як, відповідно, правових і політичних основ державної влади, у вигляді дотримання принципу поділу влади (що може мати імітаційний характер) або забезпечення суспільної підтримки (як може бути здобута шляхом

маніпуляцій), слід звернути увагу на фундаментальні аспекти. І в якості таких ми розглядаємо беззаперечне утвердження прав людини і громадянина як гуманістичного світоглядного і нормативного імперативу реалізації державної влади, а також додержання політичної відповідальності посадових осіб як зворотній зв'язок суспільної підтримки у механізмі владно-суспільної взаємодії.

Висновки. Таким чином, зниження гостроти у дихотомії правових і політичних основ реалізації державної влади в системі публічного управління сучасної демократичної держави можливе завдяки реальному визнанню, закріпленню і дотриманню прав і свобод людини і громадянина як фундаментальних нормативних цінностей у процесі здійснення державного управління. Якщо система нормативно-правових актів, що складає законодавство держави, буде базуватися, а за умов необхідності – реформуватися, на основі відповідності світовим стандартам захисту прав і свобод людини і громадянина, то в суспільстві сформується довіра до інституцій державної влади і держави як центрального інституту політичної системи. За таких обставин і легітимність державної влади, як аспект її політичної природи, буде максимально обґрунтована положеннями правового гуманізму, порівняно із реакційними персоналістськими та традиціоналістськими зразками управлінської діяльності, до підтримки яких легко спрямувати суспільні маси із низькою правовою та політичною культурою. В даному контексті має значення не лише політична відповідальність посадовців або інституцій системи публічного управління, але також і громадян, воля яких визначається джерелом влади в більшості держав сучасного світу, – вони мають підтримувати інституції влади та політичні сили, які гарантують їм дотримання своїх прав і свобод.

REFERENCES:

1. Shynkaruk, V. I. (Red.). (2002). *Filosofskiy entsyklopedychniy slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Abrys [in Ukrainian].
2. Bakun, O. (2012). Dualnist, dykhotomiia, binarnist yak metodolohichni pryntsyp yevropeiskoho humanitarnoho piznannia [Duality, dichotomy, binary as a methodological principle of European humanitarian knowledge]. *Naukovi zapysky instytutu zhurnalistyky* – Scientific notes of the Institute of Journalism, (47), 120-123 [in Ukrainian].
3. Shamne, A. V. (2016). Dykhotomiia yak sposib naukovoho myslennia i metod doslidzhennia psykhosotsialnoho rozvytku osobystosti [Dichotomy as a way of scientific thinking and a method of researching the psychosocial development of the individual]. *Aktualni problemy psykholohii : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy* – Actual problems of psychology: coll. of science works of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of the National Academy of Sciences of Ukraine, (IKh), 554-561 [in Ukrainian].
4. Zalta, E. N. & Nodelman, U. (Eds.) (2023). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/win2023/entries/legal-rights>.
5. Savenko, V. V. (2017). *Zakon u strukturi pravovoi realnosti: filosofsko-pravovyi analiz* [The law in the structure of legal reality: a philosophical and legal analysis]. [Doctor's thesis, National University "Lvivska politekhnika"] [in Ukrainian].

6. Hoffmann, F. (2023). On the Value of Rights. In *Constitutions of Value* (pp. 199-215). Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9781003221920-11>.
7. Hryshchuk, O. V. (2019). *Filosofia konstytutsiinykh tsinnostei* [Philosophy of constitutional values]. “Kompaniia VAITE” [in Ukrainian].
8. Wiesner, C. & Harfst, P. (2022). Conceptualizing legitimacy: What to learn from the controversies related to an “essentially contested concept”. *Frontiers in Political Science*, (4), <https://www.frontiersin.org/journals/political-science/articles/10.3389/fpos.2022.867756/full>. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.867756>.
9. Koval, O. Ya. (2018). *Lehitymnist derzhavnoi vlady: spivvidnoshennia pravovykh i moralnykh aspektiv realizatsii* [Legitimacy of state power: correlation of legal and moral aspects of implementation]. [Candidate’s thesis, Lviv State University of Internal Affairs ”] [in Ukrainian].
10. Melnyk, Yu. P. (2020). Vyznachennia poniattia politychna vidpovidalnist: naukovi pohliady ta pidkhody do yoho tлумachennia [Defining the concept of political responsibility: scientific views and approaches to its interpretation]. *Pivdenoukrajinskyi pravnychyi chasopys* – South Ukrainian legal journal, (2), 9-13. <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.2.2> [in Ukrainian].
11. Malkina, H. M. (2011). *Politychna vidpovidalnist u demokratychnomu suspilstvi (instytutsionalnyi aspekt)* [Political responsibility in a democratic society (institutional aspect)]. [Doctor’s thesis, Kyiv National University named after T. Shevchenko ”] [in Ukrainian].
12. Dobizha, V. & Kolesnyk, O. (2022). Spivvidnoshennia poniat pravo i zakon [The relationship between the concepts of right and law]. *Krakowskie Studia Małopolskie*, (4 (36)), 94-106 [in Ukrainian].
13. Riabovol, L. T. (2019). Do pytannia pro sotsialnu tsinnist prava [To the question of the social value of right]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia* – Right and Public Administration, 2 (35), 30-36. <https://doi.org/10.32840/pdu.2-1.5> [in Ukrainian].
14. Kononenko, N. (2023). Lehitymnist vlady: chynnyky determinatsii u povoiennii Ukraini [Legitimacy of power: factors of determination in post-war Ukraine]. *Politychni doslidzhennia* – Political Studies, 1(5), 68-86. <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-1-4> [in Ukrainian].
15. Tholen, B. (2018). Political Responsibility as a Virtue: Nussbaum, MacIntyre, and Ricoeur on the Fragility of Politics. *Alternatives*, (43(1)), 22-34. <https://doi.org/10.1177/0304375418777178>.
16. Borodin, Ye. (2018). Subsidiarnist yak osnova rozvytku vzajemovydnosyn derzhavy ta suspilstva v suchasni Ukraini [Subsidiarity as a basis for the development of relations between the state and society in modern Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* – State administration and local self-government, (4), 16-21 [in Ukrainian].
17. Pro politychni partii v Ukraini, Zakon Ukrainy № 2365-III (2001) (Ukraine). [On Political Parties in Ukraine, Law of Ukraine No. 2365-III]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> [in Ukrainian].
18. Deiaci pytannia reformuvannia derzhavnogo upravlinnia Ukrainy, Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 831-r (2021) (Ukraine). [Some issues of reforming the state administration of Ukraine, Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 831-p]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-r#Text> [in Ukrainian].
19. Pro lobiuvannia, Zakon Ukrainy № 3606-IX (2024) (Ukraine). [On Lobbying, Law of Ukraine No. 3606-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text> [in Ukrainian].
20. Proekt Zakonu pro politychnu vidpovidalnist v Ukraini № 6286 (2010) (Ukraine). [Draft Law on Political Responsibility in Ukraine No. 6286]. <https://ips.ligazakon.net/document/JF4UM00A> [in Ukrainian].
21. Pro ochyshchennia vlady, Zakon Ukrainy № 1682-VII (2014) (Ukraine). [On Purification of Power, Law of Ukraine No. 1682-VII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text> [in Ukrainian].
22. Balamush, M. A. & Dobrovolska, N. V. (2021). Problematyka vyznachennia administratyvno-pravovoho statusu sluzhbovtziv, shcho zaimaiut politychni posady v orhanakh vykonavchoi vlady [The problem of determining the administrative and legal status of employees holding political positions in executive authorities]. *Pravova derzhava* – Rule of law, (43), 22-27. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.43.240947>.